

Рк 431
С81

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК

Історична Секція—Комісія історичної пісености

Académie des Sciences d'Ukraine—Section Historique

Commission pour les Etudes des Chansons Historiques.

СТОЛІТТЯ
«МАЛОРОССІЙСКИХ ПЪСЕН»
М. О. МАКСИМОВИЧА.

КИЇВ—1927

20708

КОРОТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ

+

Шифр Ц 31 С 81 Инв. № 2670026Автор Століття «Малорос-Назва східних песен"М. О. МаксимовичаМісце, рік видання К., 1927Кіл-ть стор. 29, [2] с.

-"- окр. листів _____

-"- Ілюстрацій _____

-"- карт _____

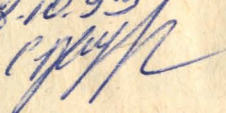
-"- схем _____

Том _____ частина _____ вип. _____

Конволют _____

Примітка:

8.10.93

ИЗДАНИЕ ПЕРВОЕ

СТОЛПЫ
МАТЕМАТИЧЕСКОГО ЗНАНИЯ
Н. О. МАКСИМОВИЧА

ИЗДАТЕЛЬСТВО
УЧЕБНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ
ЦЕНТРАЛЬНОЕ

STANDARD FORM NO. 64

RECEIVED BY _____
 DATE _____
 FROM _____
 SUBJECT _____
 NO. _____
 CLASS. _____
 EXT. _____
 INT. _____
 FILE NO. _____
 INDEXED _____
 SERIALIZED _____
 FILED _____
 MAR 19 1964
 FBI - [illegible]

MAR 19 1964
 FBI - [illegible]

44 31
С81

УКРАЇНЬСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК
ІСТОРИЧНА СЕКЦІЯ—КОМІСІЯ ІСТОРИЧНОЇ ПІСЕНОСТІ

Académie des Sciences d'Ukraine—Section Historique
Commission pour les Etudes des Chansons Historiques.

СТОЛІТТЯ
«МАЛОРОССІЙСКИХ ПЪСЕН»
М. О. МАКСИМОВИЧА.

Р 2670026

Державна
бібліотека
України

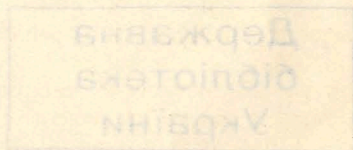
КИЇВ—1927

Ц 313 (Чукр) 0
+Ц 312 (Чукр) Д Максимович М.О.

Дозволяється випустити в світ.

За Неодм. Секретаря, акад. *С. Ефремов.*

23 Вересня 1927 р.

Державний Грест „Київ-Друк“, 8-ма друкарня,
вул. Л. Толстого (кол. Караваївська), № 5.
Київськ. Окр. № 232 1927 Зак. 1215 — 2000

СТОЛІТТЯ ПЕРШОГО ЗБІРНИКА УКРАЇНСЬКИХ ПІСЕНЬ МАКСИМОВИЧА.

Історична Секція У.А.Н. взяла на себе ініціативу урочисто відзначити 100-річний Ювілей появи в світ першого збірника українських пісень **М а к с и м о в и ч а**.

В чому-ж полягає значення цієї збірки пісень і загальної фольклорно-етнографічної роботи Максимовича, що їй надається стільки ваги і присвячується така пошана?

Вже в 1909 р. в одній із своїх цінних статей про українські пісні в старовинних російських співаниках (Етн. Обзор. 1909 р. т. II — III) Ақад. С п е р а н с ь к и й підкреслив, що 1827 рік є термін для нової епохи що до вивчення народної української творчості й більш інтенсивної наукової праці в цій галузі. Навіть огляд відомих йому співаників він обмежив періодом 1779—1827 р. в звязку з цією своєю думкою.

Але окрім цього авторитетного аргумента що його навів один із найвидатніших російських вчених існують ще інші об'єктивні причини, що вимагають вшанувати наукові заслуги Максимовича особливо в цій галузі.

Поява в друку не окремих поодиноких зразків української пісні, що часто не звертали на себе особливої уваги на сторінках періодичної преси, або мало її до себе притягали (як у збірнику Церетелева 10 дум і епічних пісень), поява в світ добре продуманого й систематизованого збірника з 130 пісень, що в той час стояв на одному з перших місць в світовому маш-

табі, і в передмові до якого знаходимо думку, яка стала провідним гаслом для українства майже на ціле століття—це був перший етап піднесення місцевого «малоросійського» на ширшу інтернаціональну арену загально-людського значення.

Українські маси, що тоді не мали ще своєї власної літератури, не мали ще й удосконаленої, виробленої мови виявили себе творцем і власником коштовних скарбів, що були цінніші за будь-які блискучі твори штучної художньої літератури, «виявили себе творцем такої краси, що була недосяжна для індивідуально-схоластичної продукції». (Грушевський).

Це дало народній творчості авторитет, в цьому полягало право українства на увагу й всебічне вивчення не лише з боку самих Українців, але і з боку кожної освіченої людини, якою-б мовою вона не володіла.

Всі ці збірники українських пісень, видавати які почав перший Максимович в 1827 р. утворили на тодішній Україні культ народности, виявили назовні українську народню стихію, дали їй почесне місце замість сухої філологічної обробки й теоретичних доказів прав на її існування.

Все це мало величезне значення для всього дальшого розвитку української ідеї, дало напрямок для наукових інтересів і громадської роботи на українському ґрунті, повний зміст і нову цінність її досягненням.

«Наступив, здається, той час, так почав свою передмову до збірника 1827 р. Максимович, коли визнають справжню ціну народности. Наші найкращі поети не беруть уже за підставу і взірєць для своїх творів твори чужинців, але виключно як засоб для найповнішого розвитку самобитної поезії що довго пригнічувалась чужоземними пересадками і лише зрідка скрізь них пробивалась.

«З цього погляду найбільшої уваги заслуговують пам'ятки, в яких найповніше-б виявлялась народ-

ність: то є пісні, в яких під впливом почуття бренть душа, й казки—де одсвічується народня фантазія...

«Керуючись такими думками, я звернув увагу на ці речі в Україні і на перший раз видаю вибірні пісні цієї країни, вважаючи, що вони будуть цікаві і з багатьох поглядів корисні для нашої словесности»...

Схарактеризувавши в коротких словах зміст цих пісень і пояснивши значення терміну «дума», що він утворив перший в науковій літературі, Максимович порівнює форму й мову українських пісень і зазначає, що вони займають середину між російськими й польськими. «До перших вони подібні, пише він, т о н и ч н и м розміром, а через те й тим рухом, якого не мають польські. З польськими піснями вони мають (особливо ніжні) потрібну часту риму, або хоч співзвучність, голосні й часті зменшені слова, від чого залежить ніжність і гармонія, якими вони стоять вище від російських»...

«У Росіян, каже він далі, вище стоїть описова поезія, в українських піснях більше драматичности... характерна їх риса—сум, т о с к а... в метафорах російських пісень більше штучности, деякої сваволі й бажання прикрас... У Росіян краще співають чоловіки, в Україні—жінки... музика в українських піснях ріжноманітніша; «въ нихъ нѣтъ такого раздолья, но сильнѣе страсть».

В передмові до другого видання збірника пісень 1834 р. Максимович пише: «У збірнику, що я його видав в 1827 р. вміщено лише 130 пісень; але ж я мав приємність бачити його повний успіх, оправдання деяких думок, що там були висловлені й моїх нотаток про мову та українські пісні».

В дійсності, успіх і головне, з н а ч е н н я цього збірника було далі: о більше ніж то міг думати сам Максимович в 1834 р.

Не в тому лише справа, що про цей збірник багато говорилось в літературних колах, що видатні письменники й поети, як Дельвіг, або Гнедїч, проїзжаючи

через Москву бажали познайомитись і обмінятись думками з автором його, що протягом трьох місяців після його появи надруковано було три сприятливіх рецензії у великих журналах та часописах, між якими особливо докладна й ґрунтовна проф. Шевирьова—в «Моск. Вѣстн.»—ми, спадкоємці минулого століття, ми знаємо, що збірник цей українських пісень, як і пізніші, привів не одного із видатних письменників і вчених до українського шляху, української роботи й ідеології, а без впливу цієї збірки, за власним свідоцтвом деяких з них, вони залишились би письменниками російськими.

Відомий пізніше московський професор і невтомний культурний робітник на українській ниві Бодянський, що в 1827 р. був ще переяславським семінаристом, прочитавши збірник пісень Максимовича захопився народніми звичаями й народнім українським життям.

Наш геніяльний письменник •Микола Гоголь, що разом з Максимовичем збирав українські пісні для слідуючого видання і так їх любив, лише з кінця 1827 р. після появи збірника почав записувати у великій кількості все, що стосувалось України в свій великий зшиток для «Всякой всячини», що тепер перебуває в бібліотеці Румянцевського музею, в Москві.

Один примірник збірника пісень Максимовича 1827 р. попав до бібліотеки Інституту Оссолинських у Львові. Маркіянови Шашкевичу, одному з основоположників українського письменства в Галичині, вдалося його здобути і Я. Головацький переписав цілу книжку. Слава й знайомство з цим збірником пішло ширше в маси, що допомогло утворенню культурного звязку між двома частинами одної української землі.

Куліш в своїх споминах про Костомарова оповідає, що він, як всі вихованці загально-російських шкіл спочатку нехтував «хахляччину».

«З обома нами, пише Куліш, в двох віддалених пунктах Малоросії трапився надзвичайний випадок. До рук Костомарова попав у Харкові збірник українських пісень Максимовича 1827 р., а я в Новгород-Сіверському теж став випадково власником «Українських дум і пісень» того-ж Максимовича з 1834 р. «Обидва ми в один день із народників великоруських перетворились у малоруських».

Ця остання фраза Кулішева показує, що то був за величезний вплив, який робила ця золота для українства книга Максимовичева. Не знати, чим була-б без неї Галиччина, чи мали-б ми Кирило-Методієвське брацтво, Шевченка такого, як ми маємо, Драгоманова, Антоновича, Грушевського...

Відомо, що не тільки українські, але й російські письменники захоплювались піснями України в збірниках Максимовича, і що вони наблизили їх до розуміння народньої творчости й свого народу. Пригадаймо хоч би весь той літературний гурток, притїним членом якого був Максимович і такі привіща інших його членів як Пушкін, Жуковский, Одоєвський, Вяземський, Баратинський та інші...

Ознайомившись зі збірником українських пісень, Чех Ш а ф а р и к надіслав Максимовичу дружнього листа, в якому прохав порад і допомоги, щоб в и в ч и т и у к р а ї н с ь к у м о в у.

Паулі Жегота, Поляк, надрукував у своєму збірникові багато пісень Максимовича, відгукнувся до нього листом, вітаючи його другу збірку 1834 р. (Третя вийшла в Києві в 1849 р.).

Слава про українські пісні та Думи перейшла незабаром і до Центральної та Західньої Європи. В 1845 р. Б о д е н ш т е д т надрукував у Штутгарті свою «Поетичну Україну» та інші свої переклади з українських народніх пісень.

У Франції А л ь ф р е д Р а м б о присвятив українському народньому епосу п'ятьдесят сторінок своєї книги «La Russie épique», а трьома роками пізніше

його спадкоємець по катедрі А. Ходзько надрукував велику розвідку про «Історичні Пісні» України (1879).

В ХХ-му столітті українська народня пісня у виконанні добре з'організованих співочих хорів та капел опанувала й захопила своєю глибиною, гармонійністю й музичною красою не тільки музичні але й ширші кола Європи та Америки.

Збірник пісень Максимовича здобув для українського народу, для його генія місце поважне й рівноцінне з іншими серед творчости народів цілого світу.

Своєю першою збіркою пісень і передмовою до них Максимович прислужився, ствердив і закріпив поширену згодом серед українських науково-культурних робітників думку про обов'язок і пекучу потребу праці в народніх інтересах, що відіграла поважну роллю в історії революційних рухів.

Зміст збірника „Малоросійскія пѣсни“ Максимовича 1827 р.

А в борку на клинку (Купалова).

А в сього пана (Колядка).

А у пана Івана да на його дворі.

А хто по улиці ходить, а хто й свище.

Береза чому ти не зелена.

Била жінка мужика.

Болить моя головонька.

Відкіль їдеш? Од Дунаю.

Вітер гуде, трава шумить.

Віють вітри, віють буйни.

В неділю рано порано.

В огороді хмелиненька.

В місті Немирові дівок танок ходить.

Гей на ставку, на ставку.

Гей їхали козаки з залога.

Гнется, гнется калиненька.

Голуб сизий, голуб сизий.
Гомін, гомін по дуброві.
Да бурлаче, бурлаче, молодий козаче.
Да іде чумак да дорогою.
Да оре Семен, оре.
Да пила, пила Лемериха на меду.
Да чи я в лузі не калина.
Да чому ти дівчино гуляти не йдеш (Колядка).
Де ти ходиш, моя доле.
Дума про поход Хмельницького в Молдавію.
«Про козака Саву.
«Про Гетьмана Мазепу.
Дівчино кохана, здорова була.
Зашуміли густі лози.
Заковала зозуленька (весільна)
Закотилось да сонечко (зажнивна).
За Немень іду.
Засvistали козаченьки.
Зловіщій сон козака.
Ішов милий горонькою.
Іде козак в Україну.
Із-за гори вітер віс.
Іване, Івашеньку (купалова)
Ішов, перейшов місяць (колядка).
Козак і Дзюба.
Летить орел по-над морем.
Не жаль мені на галоньку.
Нема леду, нема леду (веснянка).
Не против дня, против ночки.
Не там щастю, не там щастю.
Не ходи Грицю на вечорниці.
Ой біда, біда чайці небозі.
Ой біжить мила дівчинка (Троицк).
Одна гора висока, а друга низька.
Ой в Києві да на риночку (колядка).
Ой в чужого господаря обідать пора (зажнивна).
Ой горе ж мені, горе нещастна доля.
Ой гула, гула крута гора (колядка).

Ой густий очерет да й лепеховатий.
Ой завью вінки (Троицк).
Ой ізрада кари очі, ізрада.
Ой знати, знати в кого єсть дочки.
Ой кудаж ти чумаче мандруєшь.
Ой летіла зозуленька.
Ой мала вдова сина сокола.
Ой місяцу, місяченьку.
Ой на горі да женьці жнуть.
Ой на морі, на морі синеньком.
Ой не жаль мені да так ні накого.
Ой не спав я ночку темненькую.
Ой плавала сіра утка по воді.
Ой по горам сніги лежать.
Ой полети галко де мій рідний батько.
Ой раненько сонце зходить.
Ой ревула корова у порога.
Ой сам же я да не знаю.
Ой спав пугач на могилі.
Ой сама я, сама я пшениченьку жала.
Ой ти дівчина горда да пишна.
Ой ти живєшь на горі.
Ой ти ковалю, коваленьку.
Ой у броду, броду.
Ой у лузі калина весь луг ізкрасила.
Ой у полі сніжок прошить.
Ой чиї-ж то воли по горі ходили.
Ой чий же то двір.
Ой чумаче, чумаче.
Ой чиє-ж то поле (на обжинки).
Ох уже сім літ.
Ой шла не берегом лугом.
Переходом в чистом полі.
Побіг Малоросіянки.
Під горою криниченька.
По-за садом дорога.
Пійду я в лісочок.
По-над морем, Дунаєм.

По улиці хожу, не нахожуся.
При березі, при морі.
Прилїтіла зузуленька
Приїхали три козаки, да всі три однаки.
Пусти мене мати.
Розвивайся сухий дубе.
Розлилися води (веснянка).
Сама хожу по каменю.
Світи зоре на все поле (веснянка).
Сидить голуб на березі, голубка на вишні.
Сидить сокол на тополі.
Сонце низенько вечір близенько.
Сусід уже жито сіє.
Стелися, стелися зелений гороше.
Стоїть явір над водою.
Тече річка невеличка.
Торох, торох по дорозі (купалова).
Туман яром, туман яром.
У Глухові у городі.
У Києві на риночку.
Улетів сокіл із улиці в двір (Щедрівка).
У низ іду вода несе.
У полі криниченька.
Хилилися густі лози.
Ходить батько по валу.
Ходить Ілля (посипальна).
Циганочка да волошечка.
Чи я-ж в мужа не жена.
Чи ти гордий, чи ти пишний.
Чи се тая криниченька, що я воду пив.
Шли корови із дуброви.
Широкая да улица.
Шумить, шумить дубровонька.
Щедрий вечір (Щедрівка).
Іхав козак за Дунай.
Як би мені зранку.
Як поїхав козаченько на полюванне.

Життя М. О. Максимовича. Михайло Олександрович Максимович народився 3 вересня 1804 р. на хуторі Тимківщині коло Золотоноші (на Полтавщині) в домі своєї бабки з матиного боку, Тимовської.

Рід Максимовичів почав у XVII ст. Максим Васильківський, звідкіль він походив, і якого пізніше звали Печерським, бо жив у Києві. Сім синів Максима стають відомі під прізвиськом Максимовичів згідно з старовинним українським звичаєм.

Дід Максимовича Іван, якого прозивали в народі «старим майором», любив старовинні звичаї, а через нього й онук міг з ними познайомитись уже з дитинства.

Так само і в материній родині Тимковських, з якої вийшло 5 його відомих у той час дядьків (два професори, три письменники), звичаї українські були в пошани, всі вони, з дитинства перебуваючи в селі, знайомились з його життям, брали в ньому безпосередню участь.

На шостому році Максимович попав «на ученіє книжное» до золотоноського жіночого монастиря, де пройшов повний курс тодішньої науки—граматику, часословець і псалтир, а 1812 р., повчившись деякий час у дядька свого, колишнього професора Харківського університету, в с. Туранівці коло Глухова, вступив до новгород-сіверської гімназії.

І тут навчання, як ми це знаємо із спогадів людей, що кінчали цю гімназію, не стояло в той час на потрібній висоті і схоже було на те, яке бувало в духовних бурсах минулого століття.

Але Максимович захопився природою, що була навколо в Новгород-Сіверську над Десною, і багато часу провадив в Полковницькому та інших садках і галях, збираючи різні рослини і знайомлячись до певної міри з їх значінням у медицині. Ось чому один з навчителів після скінчення гімназії побажав йому стати професором ботаніки.

На осінь 1819 р. Максимович виїхав до Москви і вступив там до університету, де його було записано на словесний відділ, хоча він і не втратив інтересу до ботаніки. Через два роки він перейшов на фізико-математичний відділ, щоб цілком присвятити себе ботаніці. Серед природників-професорів університетських було декілька видатних і талановитих вчених, що зуміли ще більше підняти в ньому інтерес до природничих наук—ботаніки й зоології. Вже студентом він почав друкувати свої статті з цієї галузи. Протягом двох років він устиг закінчити курс факультету на 19-му році життя. Статті його звернули на себе увагу письменника й поета кн. Одєвського, який познайомившись з ним, увів його до найвидатніших того часу московських літературних гуртків. Зараз після закінчення університету його було запрохано на службу в ньому, щоб привести до ладу бібліотеку й гербарію. В 1826 р. став помічником проф. Г о ф м а н а в управлінні Ботанічним Садам, і з серпня викладав курс історії природничих наук студентам.

В 1827 р. захистив магістерську дисертацію «Про системи рослинного царства», а в-осени цього року випустив у світ книжечку «Малоросійських П'єсень» з відомою Передмовою до неї, де з'ясував свої погляди на українську пісню й народність. Його біограф подає, що підчас своєї подорожи на Україну цим літом він назбирав там велику кількість українських пісень.

В пізніші роки, аж до переїзду його в Київ 1834 р., Максимович постійно брав участь у журналах як літературних, так і особливо природничого характеру. В 1830 р. видав альманах «Денницу», що через цензурні зачіпки звернула на себе увагу широких кол громадянства. За цей час, з 1827 р. до 1834 р., він двічі виступав з промовами на університетських актах, познайомився й зблизився з Пушкіним, подружився з Гоголем, з яким вони проектували видавати

разом українські пісні; на-весні 1833 р. його було обрано ординарним професором ботаніки в університеті.

Що-до публікацій окремих книжок, то він видав ще два альманахи «Денниць» і окрім декількох статей з ботаніки, «Книгу Наума про великий Божій світ».

В галузі поезії й пісні він виявив свої інтереси рецензією на «Слово о Полку Ігоревім» (1833) і другим виданням збірника Українських пісень (1834), що поділявся на 3 частини—думи, козацькі пісні історичні й побутові. Збірник цей, як і перший, було зустрінuto дуже сприятливо як у журнальній пресі, так і серед літературно-наукових кол у Росії й за кордоном.

Сум за рідним краєм, втрата любимої матери й погіршення фізичного стану здоров'я примушувало його подумати про потребу переїхати на Україну. В цей саме час заснувався в Києві новий університет, і він вирішив клопотатися для себе про катедру природознавства. Але попечитель київської округи пропонував йому катедру російської словесности, а через декілька місяців повідомив ще й про те, що на нього він покладає й ректорські обов'язки. Тоді Максимович не мав ще 30 років. Університет київський було відкрито 15 липня ст. ст. на Печерську. Як перший ректор його Максимович зустрів великі труднощі й перешкоди в його організації. Заснування університету після польського повстання 1830 р. й 1831 р., переважна більшість польської професури, що перейшла туди з закритого крем'янецького ліцею, велика активність попечителя, що згідно зі статутом мав стежити за університетськими справами—все це досить негативно відбивалось на житті, як самої школи, так і її ректора. В професорській раді вдалося йому одначе налагодити доброзичливі то-вариські відносини.

Максимович утворив був план видання при університеті «Вчених Записок», але не міг здійснити його

через обмеженість літературно-наукових сил, хоч і була налагоджена в потрібній мірі друкарня. Багато уваги й часу забирала шкільний комітет при університеті, що керував середніми школами округи. Треба було напр. відкрити 2 гімназії, 5 чотирирічних шкіл у Чернігівській губ. Тричі на тиждень збиралась університетська рада і тричі правління. Окрім того Максимовичу довелося тричі виконувати обов'язки попечителя підчас його від'їздів.

Перевтомлений цією роботою в кінці 1835 р. він покинув ректорство і залишив за собою лише кафедру.

Після вступної лекції про «Значення й походження слова» він прочитав курс російської словесности, в якому особливо спинявся на «Слові о полку Ігоревім» й на народній поезії, якою впливав на розвиток серед своїх слухачів почуття народности. Серед своїх учнів він мав декілька відомих згодом професорів—напр. Тулова (ніженського ліцею), Костиря (Київського й Харківського університетів), Вернадського, Лінниченка, та інших.

В перші роки свого перебування в Києві він зблизився з мітрополітом Євгенієм і особливо з ректором духовної академії Інокентієм, з яким часто провадив час, ділячись своїми планами й думками.

В кінці липня 1835 р. завітав до нього в Київ Гоголь і пробув тут усього 5 днів. Максимович, занятий бувши в університеті, міг з ним бачитись лише вечорами. В-осени побували в Києві ще декілька його московських друзів, як Погодін, Надеждін та інші.

На прикінці цього року утворився в Києві Комітет для вишукування старовини, членом якого став Максимович. Під впливом збільшеного інтересу до історії він написав і видав окрему книгу «Звідкіль походить руська земля» (К. 1837).

В-осени 1838 р. він приступив до друку «Исторіи древней русской словесности». В 1839 р. після ви-

26.70026

криття польської змови київський університет було закрито на 6 місяців. В звязку з закриттям університету й слабости на ноги в такій мірі, що він не міг деякий час ходити, збільшилась його літературна праця. Він розпочав видання науково-літературного збірника, присвяченого місцевому життю, старовинним і народнім пам'яткам. Назву йому він дав «Кієвлянинъ». Пізніше вийшло ще дві книги під такою-ж самою назвою. Уже в першій книжці він висловив ідею про вивчення не лише Київської, але й Галицької України.

В цьому 1839 р. вперше виїхав на вакації на свою «Михайлову гору», де почав тоді відбудовувати собі житло. Перебування тут не допомогло його здоров'ю і він вирішив прохати відставку в університеті.

До свого звільнення він підготував другий том «Кієвлянина», в якому було його власних 8 статей. 26 квітня 1841 р. вийшов наказ про його відставку з університету, і він негайно виїхав на довший час на «Михайлову гору».

До 1843 р. він настільки оправився, що міг прийняти пропозицію розпочати в-осени курс словесности. На весну його призначено членом «Временной Комиссии для разбора древнихъ актовъ». За його редакцією вийшов 1-й відділ 1-го тому «Памятниковъ». Але окрім того він продовжував і свої власні досліді.

В липні 1845 р. він остаточно залишив педагогічну працю, оселився на «Михайловій горі» і працюючи там науково, оскільки дозволяли йому на це умови сільського життя, іноді лише виїздив на деякий час до Києва, а то й до Москви. В червні 1850 р. він повертався з Москви додому разом з Гоголем, і пізніше влітку побував у нього в с. Василівці на Полтавщині.

Ріки 1851—1853 нічого не додали до науково-літературної праці Максимовича. 30 квітня 1853 р. він одружився на дочці сусіднього дідача Товбачова.

З заснуванням у 1856 р. «Русской Бесѣды» відновляється енергійний темп роботи і протягом наступних 4-х років він друкує цілу низку статей. Кожного літа в ці роки він в їздив також до Києва, щоб набратись нових вражіннь і матеріялів для своїх праць. В 1859 р. видав переклад «Слова о полку Ігоревім» українською мовою і в тому-ж таки році «Українця», близького своїм змістом до «Кієвлянина». Другий том «Українця» з'явився в 1864 р. Кінець 1860 й початок 1861 р. були дуже тяжкі для Максимович.—він втратив багатьох близьких йому людей—Хомякова, К. Аксакова, Ганку й Шевченка.

З появою «Основи» він брав у ній участь, пізніше ряд статей Максимович надрукував у «Кієв. Епарх. Вѣдомостях».

В 1871 р. у вересні, офіційні кола з одного боку в урочистій формі, а українські в простішій—вечірною українських та інших пісень—відсвяткували в Києві 50-літній ювілей його літературно-наукової діяльності.

Максимович помер на «Михайловій горі» в 1873 р. Там і був він похований. На могилі його ще й дотепер зберігся мармуровий пам'ятник.

Максимович-природник. Свій інтерес до природничих наук Максимович виявив, як зазначено в його біографії, вже підчас свого перебування в новгород-сіверській гімназії, де він учився з 1812 до 1819 р. Там уже любив він ходити в Полковницькому гаї та в інших сусідніх до міста лісах і садках, збираючи рослини й знайомлячись з їх використаннями у медицині. На прощанні, після закінчення гімназії один із його навчителів побажав йому, як він збирався до Московського університету, зайняти там катедру ботаніки, що Максимович здійснив уже на 23-му році життя.

Записавшись на перші два роки до словесного факультету, 15-літній студент не залишив одначе свого захоплення ботанікою і весь свій вільний час невтомно обходив московські околиці, збираючи місцеву флору.

На третьому році свого перебування в університеті він перейшов на фізико-математичний факультет, щоб спеціально присвятити себе студіям з ботаніки й зоології під керівництвом професорів Фішера, Гофмана, Павлова, Двигубського.

В 1821 р. в журналі «Новый Магазинъ естественной исторіи, физики, химіи и свѣдѣній экономическихъ» з'явилась перша праця Максимовича—переклад з Мербеля: «Для чого корисне листя на рослинах».

Трохи пізніше талановитий проф. Павлов висловив своє цілковите задоволення з його праці «Про систему рослинного царства», як перший результат його студій з природознавства: в статті викладалась теорія ботаніки, основана на історії кожної рослини. В «Сынѣ Отечества» (ч. 31, 1824 р.) про неї було сказано, що вона своїм характером помітно відрізнялась від інших статей, які друкувались у «Новомъ Магазинѣ».

Щиро захоплений своєю наукою він устиг за два роки скінчити свій факультет. На 19-му році життя, в 1823 р. він був випущений кандидатом.

Не задовольняючись цим, він записався ще й на медичний відділ факультету, а тимчасом разом зі своїм приятелем ад'юнктом ботаніки Гольдбахом розпочав видавати історію природознавства для слухачів університету; на його долю випало оброблення зоології і вже в травні 1824 р. на підставі роботи Окена він випустив її в світ.

Ця робота викликала до нього увагу з боку вчених кол і подарувала його дружбою з проф. Павловим. В «Сынѣ Отечества» того-ж таки року (ч. 31) було зазначено, що книга ця «належить до рідких явищ у нашій ученій літературі»... «в маленькій книжці читачі знайдуть більше корисних відомостей, аніж у великих багатотомних виданнях з цієї галузи».

Ректор університету Антонський, що мав Максимовича на думці як спадкоємця проф. Гофмана, дав

йому доручення від університету влітку 1824 і 1825 р. об'їхати Московську губерню з метою збирання рослин і мінералів. В цій своїй подорожі він відвідав у Можайському повіті ботаника Адамса, привіз для університету 2 визначні колекції й надрукував у журналі проф. Двигубського «Дорожні нотатки про Московську губ.». Через 10 років про них один з фахівців висловився, що вони були корисні з різних поглядів: мінералогічного, ботанічного й естетичного («Сокр. рук. къ систем. опредѣленію ископаемыхъ растений», Я. Зембницкаго, СПб, 1833, ч. 2, с. 164).

На початку 1826 р. він був призначений помічником проф. Гофмана в управлінні ботанічним садом, а в серпні йому доручено викладати в університеті загальний курс історії природознавства й давати пояснення слухачам що-до живих рослин. Він досяг здійснення своєї юнацької мрії, зазначає його біограф.

Ще в студентські роки познайомився він з письменником Полевим і, коли той почав видавати «Московській Телеграфъ», Максимович став постійним його співробітником, друкуючи протягом декількох літ статті з природознавства. Максимович уважливо стежив за новинками в галузі ботаніки, сільського господарства, хемії, фізики, медицини й надрукував критичні статті про твори й видання Павлова, Двигубського, Шелехова, Щеглова, Мартинова, Іовського, Маркуса та інших тодішніх учених. Деякі його рецензії мали такі наслідки, що автори їх або готували нові видання, або писали цілі книги для свого захисту, напр. Маркус і Шелехов.

Але умовою для праці в університеті був захист магістерської дисертації і тому в січні 1827 р. Максимович склав іспит, а в червні захистив свою роботу «О системахъ растительнаго царства».

Бажаючи пристосувати свої наукові праці до вжитку в ширших колах, він почав писати їх популярніше і під назвою «Размышленія о природѣ» друкувати в багатьох періодичних виданнях—в «Моск. Вест-

никъ»; «Новомъ Магазинъ», «Сѣверныхъ Цѣлтахъ», Литературной газетъ», «Телескопъ» й «Библіотекъ для Чтенія» (починаючи з 1827 р. і пізніше).

В 1827 р. він опублікував першу частину «Основацій ботаники» (органологія рослин), що дала йому досить широку популярність. Проф. Лебедев висловився про цю книгу в «Москов. Вѣстн.», що вона «составляетъ эпоху успѣховъ ботаники въ нашемъ отечествѣ». Окрім цього й інші фахівці в Росії й закордоном (Лінк) висловились з пошаною про ботаніку Максимовича. Проф. Черняев, а пізніше Корпух-Троцький взяли її як підручник, а Московське Товариство дослідувачів природи обрало його своїм дійсним членом. Другу частину «Основацій ботаники» він видав у 1831 р. під назвою: «Систематика растений». Ботаніка завдячує йому деякі ми вдалими термінами, напр. (tarus) колосинка (locusta), полог (perigonium). Для цієї справи в галузі ботанічної термінології Максимович прислужився одним із перших.

Працюючи головним робом над ботанікою, Максимович устиг підготувати й «Сокращенную систему животнаго царства» і тоді-ж таки, в 1831 р. почав її друк, але через деякі випадкові обставини книга ця не вийшла в світ.

Въ 1833 р. в серпні Максимовича було обрано ординарним професором ботаніки.

Систематизаторський ухил розвинув у Максимовичеві звичку до строгої точности й любов до праці з мікроскопом; з'явилась навіть низка його статей під загальною назвою «Микроскоп», де зверталось увагу на хиби природників (Ліннея, Декандоля, Берцеліуса, Фішера).

З популяризаторською метою, як читанку для народу, видав він «Книгу Наума о великомъ Божіємъ мірѣ», в якій розповів про найголовніші проблеми астрономії й математичної географії. Пізніше перевидана була вона декілька разів.

Цей останній рік систематичної праці в природознавстві був найбільш продуктивний: в «Журн. Мин. Нар. Просв.» з'явився уривок з великої праці: «Явноцвітні й таємноцвітні рослини», в Телескопі—«Система рослин і система тварин», лист до шведського ботаника Фриса з нагоди Ліннеєвої системи; в «Ученыхъ Запискахъ Моск. Унта»—«Історичний огляд системи рослинного царства».

В 1834 р. Максимович переїхав до Київа, погодившись взяти на себе обов'язки ректора й професора російської словесности. Праця наукова для природознавства припинилась.

Максимович як філолог. Найбільші наукові розвідки Максимович дав з слов'янської й української філології, головнo в перших десятиліттях своєї наукової діяльності. Се «Критико-историческое исследование о русскомъ языкѣ» 1838, «Исторія древней русской словесности,» 1839 (вийшла тільки вступна частина, що займається головнo мовою) і «Начатки русской филології», 1845. В 1856—1863 він надрукував три серії своїх «Філологічних листів» в полеміці з Погодіним, спеціально присвячені питанню старинности української мови.

Для свого часу се були дуже важні, цінні й авторитетні праці, і до 1870-х років, себто до праць Потєбні, Житецького, Огоновського і Михальчука праці Максимовича були головним і майже одиноким, що можна було вказати для української мови й його історії.

Максимович перший серйозно і ґрунтовно поставив у нас питання про місце української мови серед інших слов'янських, її старинність і самостійність, відносини народньої української мови до староруської літературної. Він стояв на тім, що українська мова або южноруська, як він її називав, се самостійний «язык», рівнозначний з великоруським; що стара народня «южноруська» мова органічно перейшла в нову, су-

часну, і стара літературна мова—київських пам'яток спиралася на стару місцеву народню українську мову—багато з неї прийняла, і навпаки—на неї впливала. Пропонуючи свою класифікацію слов'янських мов, він поділяв їх на східне-слов'янську і західне-слов'янську половину, «східне-слов'янську» або руську групу, поділяв на три самостійні мови: «южноруській», «великоруській» і «білоруській або литовсько-руській». «Три вида сего языка, принадлежашіе тремъ видамъ Русскаго народа, столько между собою различны, что ихъ можно принимать не какъ три нарѣчія, но какъ три особыя однородныя языка, наравнѣ съ прочими западно-славянскими языками, а даже съ большимъ правомъ, чѣмъ языки польскій, сербскій, чешскій и словацкій, — ибо сіи послѣдніе сходнѣе между собою, чѣмъ южноруській съ великорусскимъ и даже съ бѣлорусскимъ», писав він в своїй «Истории древней русской литературы».

Все се було дуже цінне в тих часах, коли офіційні російські авторитети характеризували українську мову як «наречіе» руського, себ-то великоруського языка, зіпсоване польськими впливами, в часах коли Україна була під владою Польщі, і Українцям, «возсоединившимся з Росією», нічого не лишалося більше як вернутись до «справжньої руської мови», покинувши своє «испорченное нарѣчіе».

Максимович доводив, що польські впливи були в книжній мові XVII в., але народня не скільки не зіпсована ними, особливо в «київо-переяславськім наріччю»,—що здавалось йому найбільш чистим взірцем; що вона старша великоруської, органічно розвинулася з народньої мови Київської Руси, і що двом окремим мовам: «южноруській» і «великоруській» відповідають дві окремі народності або етнічні типи.

Максимович як історик літератури. Максимович дуже рано зачав займатися історією літератури і народньою словесністю. Від р. 1834 до 1841 він зай-

мав катедру «русской словесности», і викладав курс історії літератури київської доби. В центрі його він ставив «Слово о полку Ігоревім», доводячи його місцевий, тубильний характер: що се не результат норманських впливів, що на кожному кроці добачали тодішні історики норманісти, а твір народньої історичної поезії. Сю тезу він розвивав і в друкованих своїх працях («Пѣснь о полку Игоревѣ. Изъ лекцій о русской словесности читанныхъ 1835 года в университетѣ св. Владиміра». «О народной исторической поэзии въ древней Руси», 1845.) Свій погляд він доводив порівняннями «Слова» з народніми українськими піснями, а для кращої ілюстрації близькості «Слова» до сучасної української мови переклав і надрукував віршований український переклад. Дані ним зближення і паралелі зробили велике вражіння в тодішніх наукових кругах, і ся теза—про звязок «Слова» з народньою українською поезією ввійшла в науковий оборот: за Максимовичом її прийняв і розвинув найбільш авторитетний з тодішніх московських істориків літератури Буслаєв.

Пізніше, обстоюючи український характер київської доби, Максимович проробив аналогічну роботу над Київськими літописями: компіляцією XI віка що тоді звалася Несторовою, і XII віку—так званою київською. Протів теорії Погодіна, що київська культура X—XIII вв. являється твором великоруського племена, і київська література відбиває в собі великоруське життя і великоруські типи, він показав в сім київським літописанням українські елементи в мові, в поетичнім стилі і в самім життю, і з тим разом доводив взагалі український характер київської літератури.

Се мало величезне значіння для того часу, бо Погодін тільки різко висловив погляди, які мовчки приймалися величезною більшістю тодішньої ученої братії—що стара київська література не має нічого спільного з українством.

Менше займався Максимович пізнішою літературою, але і тут він лишає по собі замітний і цінний як на той час слід: його огляд «Книжная старина малорусская» (1849) не тільки звертав увагу дослідників на книжну українську творчість XVI—XVIII вв., але знов таки підчеркував її звязки з народнім життям, її напрям до наближення до народньої мови (з цього боку він підчеркував особливо значіння Пересопницького Євангелія—перекладу зробленого на Волині в 1550-х рок х «для лѣпшого вырозумленя люду христіанского посполитого»)—і воно стало надовго одним з улюблених доказів народніх тенденцій в відродженій українській літературі XVI—XVII вв). З пієтизмом і повагою ставився він і до нового українського письменства і брав у нім участь.

Максимович як історик і археолог лишив по собі неменший слід. Найбільш яскравим моментом в сій його творчості лишилась боротьба против згаданой Погодинської теорії («О мнимомъ запусѣнїи Украины въ нашествіе Батыя и населенїи ея новопришлымъ народомъ») 1851, і згадані листи до Погодіна: «Филологическія письма къ М. П. Погодину», «Отвѣтныя письма къ М. П. Погодину» і «Новыя письма къ М. М. Погодину о старобытности малороссійскаго языка»).

Перебільшуючи спустошення України, заподіяне Татарами в середині XIII в., Погодин—в тім часі дуже авторитетний російський учений, доказував що від того спустошення стара людність київської околиці вийшла на північ у московські землі, а її міцно зайняли пришельці з західніх українських земель; ся нова людність, що з'явилася тут в XVI—XVII вв., була українська, стара-ж передтатарська—була великоруська, і тому старі київські князі і бояре мають, мовляв, риси великоруські, а не українські, і мова їх була еликоруська і т. д.

Отже Максимович супроти цього вказав, що відомості про татарське спустошення перебільшуються,

і гіпотетичні вислови старих літературних пам'яток не можна брати буквально. Переселення на північ князів, бояр, вищої єрархії треба відріжнати від переселення мас. Ті відомости які заховалися з татарської доби, другої половини XIII і XIV віку показують, «що в Київ-Переяславській Русі продовжувалася та сама людність і той сам народній побут, що в попередніх городах і селах» (с. 137). В цілім ряді спеціальних статейок М. вияснив сю неперерваність старих осель, старих пам'яток і традицій з київської доби. Одночасно, як уже сказано, вияснив безсумнівні українські елементи в мові й творчості київської доби і показав повну безпідставність припущень масового переселення в Наддніпрянські сторони.

Таким чином своїми працями М. заповнив ту прірву, яка в уяві офіційної науки, а за нею—в уяві й самих Українців утворилась між київською добою і пізнішою, литовсько-польською та козацькою. Вияснив тим органічний звязок новіших форм українського життя з старими, неперерваність українського соціального і культурного життя. Відбив московські погляди на українське життя новіших століть як якийсь новотвір.

Такі погляди не зникли й пізніш: вони поновлялись в нових аспектах; непереривність і органічність приходилось боронити й пізніше українським ученим: історикам, філологам, археологам—як Ангонович, Потєбня, Житецький, й инш. Але Максимович заложив тверді наукові підвалини, які вдячно оцінювались пізнішими українськими вченими, яким доводилося виясняти сі питання.

В ряді інших робіт він вияснив сю органічність українського життя і його народні підоснови—супроти різних чужих освітлень, які представляли історичну боротьбу українського народу против поневолення і експлоатації як вияви против -культурницьких і анархічних прикмет українського народу, спеціально його мас. Такою в очах істориків польських, а почасти й мо-

сковських була козаччина, ще більше гайдамаччина, і Максимович в низці статей старавсь оборонити й представити в відповіднім світлі ці прояви народньої революційної самооборони. Взяв в свою оборону стару гетьманщину против тенденційних і односторонніх представлень російських ліквідаторів, що її непорядками оправдали ліквідацію української автономії і неминучість, мовляв, загального обрусіння українського життя, переїденого з кінцем XVIII в. Постарався дати новий перегляд її устрою в своїм «Обозрѣніи полковъ и сотенъ» що стало прототипом «Обозрѣнія Старой Малороссіи» Лазаревського, і т. д.

В сих статтях Максимович розпоряджав часом занадто малим матеріалом—розробленне архівного матеріалу тоді ще ледви-ледви починалось, і його висновки часом не були вповні вірні. Але робота ним пророблена в напрямі вияснення позитивного змісту українського життя, його органічних і конструктивних елементів була для свого часу незвичайно цінна. Тим пояснюється високе поважання до Максимовича молодшого покоління українських дослідників і діячів як Антонович, Житецький, Драгоманов й инш.

Виявом їх пієтизму до його наукової праці було виданне збірника писань Максимовича, переведене заходом київських наукових товариств і установ і випущене в трьох великих томах в 1876—80 р.р. Українські вчені вшанували тим людину, яку вважали своїм попередником і провідником, законоположником нової української науки.

Максимович і Галичина. Поява книжки Максимовича мала й інші не менш важливі наслідки: українське галицьке громадянство першої половини минулого сторіччя у великій мірі завдячує збірникові народніх пісень Максимовича 1827 р. тим, що в своєму культурному розвитку всно не пішло шляхом постоупової полонізації.

Пригадаймо хоч-би яскравий доказ цьому—передмову Вацлава Залеського до видання свого збірника що вийшов у Львові через 6 років після Максимовичевого (1833 р.) під наз.: «Piesni polskie i ruskie ludu galicyjskiego» в якому він і показував українцям—галичанам саме цей шлях польської культури.

Пояснюючи в своїй передмові, чому він зібрав разом у одній збірці пісні польські й українські, він подає такі важливі й цікаві міркування, які корисно буде навести тут в ширшій цитаті: «Розділяти їх,— пише він,—різко одні від одних мені не здавалось потрібним, коли й без того, вкупі вони ще краще відрізняються своїм характером. Кожний русин зрозуміє пісні польські, а поляк—руські, коли тільки побажає і прикладе деяких зусиль. З ширшого погляду, це вилучення русинів з нашої літератури здається мені дуже шкідливим для цілої слов'янської літератури, до якої ми завжди мусимо прямувати. Словаки, Силезці, Моравани пристали до Чехів; до кого-ж можуть пристати русини? Невже ви повинні бажати, щоб русини мали свою власну літературу? До чого звелася б німецька література, коли-б окремі німецькі племена силкувались мати кожне свою літературу? Хто мене в цьому пункті не розуміє тому я не в змозі допомогти, так як мені не зручно говорити ясніше».

Не один тільки Залеський радив Українцям у Галичині приєднатись до польської літератури—були й інші польські письменники й публіцисти, що висловлювали цей самий погляд і навіть запевняли, що український нарід є одна із галузів польського, а українська мова—це лише місцевий діалект.

Галицькі Українці зрозуміли ту величезну небезпеку, якою загрожували їм дружні поради таких, як Залеський, і твердо вирішили не йти тим шляхом, на який їм показували. Вони почали шукати свого власного.

І отут саме виконав своє історичне завдання збірник пісень Максимовича, один примірник якого по-

пав до Бібліотеки Інституту Оссолинських. Маркіянові Шашкевичу, одному з «руської трійки», вдалося завдяки знайомствам, здобути цей примірник збірника через те, що в ті часи із бібліотеки не давали на руки студентів «руських» книг, і Я. Головацький переписав цілу книжку. Тому пісні ці були дуже розповсюджені в їх гуртку, а звідциль слава про цей збірник пішла й ширше. В такий спосіб ще в першій половині ХІХ ст. в Галичині став популярним, окрім відомої вже раніш «Енеїди» Котляревського, і збірник народніх пісень Максимовича. Утворився культурний звязок між двома частинами одної землі української.

Б і б л і о г р а ф і я .

Твори М. О. Максимовича передруковані в 3 томах. Київ, 1876—1880 (сс. 847+524+745); ті, що не ввійшли сюди перераховані в біографії Максимовича— в «Біографическом словарѣ профессоровъ Университета св. Владимира». Із статей важливіші: С. Пономарьов, докладна біографія в Журн. министр. просв. 1871, жовтень, с. 175—249. Драгоманов, некролог у «Вѣстн. Евр.» 1874, ІІІ. Стаття Чаєва в Русск. Арх. 1874, кн. ІІ. Н. И. Петров, Оч. укр. лит. ХІХ с. 177—183 і в доповненнях до цієї книги Дашкевича. А. Н. Пипін, Ист. русск. этногр. ІІІ, 15—37. О. Огонювський, Ист. литер. русской ІV. 5—47. А. С. Грушевський М. А. Максимовичъ (1804—1873) в Изв. Отд. Русск. Яз. и Слов. Академіи Наук т. ХІ, (1906) кн. І, сс. 375—416. Ідет, «Етногр. видання і пляни» (Записки Наук Т-ва ім. Шевченка т. 89). Біографічні матеріали в «Київській Старині», там і автобіографія Максимовича (1904. ІХ). Із надрукованого в інших журналах— листи до Бодянського в Чтеніях Общ. ист. и древн. росс. 1887. І.

З М І С Т

	Ст.
1. Століття першого збірника українських пісень Максимовича	5
2 Зміст збірника „Малоросійскія піснї“ Мак- симовича 1827 р	10
3. Життя Максимовича	14
4. Максимович-природник	19
5. Максимович як філолог	23
6. Максимович як історик літератури	24
7. Максимович як історик і археолог	26
8. Максимович і Галичина	28
9. Бібліографія	30

Максимовичу має бути
присвячено кн. VI „України“
за 1927 р.

✓ n-08

10000 -
411695/593

Ціна 20 коп.

РМ

533
9